

ЛІТЕРАТУРА

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19/>
2. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – Москва: Юристъ, 1997. – 672 с.
3. Керимов Д.А. Категории действительности и возможности в праве. Советское государство и право. – 1968. – № 8. – С. 9-14.
4. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России: учеб. пос. – Москва: Юристъ, 1997. – 286 с
5. Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. – Киев: Ін Юре. – 2004. – 368 с.
6. Теория государства и права: учебник / под ред. Р.А. Ромашова. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2005. – 630 с.
7. Малени Н. С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан. Советское государство и право. – 1974. – № 6. – С. 41-48.
8. Конституционное право. Энциклопедический словарь / отв. ред. С.А. Авакьян. – Москва: НОРМА–ИНФРА-М, 2001. – 688 с.
9. Радев Я. Права и свободы граждан. Современные проблемы социалистической демократии и перспективы ее развития: сборник статей. Прага, 1975. – С. 168-172.
10. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т.1: А–Г / відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – Київ: Укр. енцикл., 1998. – 672 с.
11. Ямпольская Ц.А. О субъективных правах советских граждан и их гарантиях. Вопросы советского государственного права. – Москва, 1959. – С. 252-256.
12. Ткаченко В.Д. Політичні гарантії законності в контексті Конституції України. Конституція України – основа модернізації держави і суспільства: матер. наук. конф. (м. Харків, 21-22 червня 2001 р.). – Харків: Право, 2001. – С. 127-130.
13. Проблемы теории государства и права: учеб. пос. / под ред. М.Н. Марченко. – Москва: Юристъ, 2001. – 656 с.
14. Скібіна О.О. Конституційні гарантії права громадян України на участь в управлінні державними справами. Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип.65. – С. 31-36.
15. Ярмагов А.А. Гарантии депутатской деятельности. – Москва: Юрид. лит., 1978. – 54 с.
16. Бунге М. Причинность. – Москва: Мысль, 1962. – 136 с.

УДК 343.97

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Герасимов О. В.,

здобувач кафедри кримінально-
правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація: у статті розглянуто проблему визначення кола елементів, що складають кримінологічну характеристику злочинів у банківській сфері. Представлено і аргументовано авторське визначення терміну «кримінологічна характеристика злочинів у банківській сфері». Визначено співвідношення понять «кримінологічна характеристика» і «кримінологічний аналіз». Розглянуті основні методи кримінологічного аналізу злочинності у банківській сфері. Досліджені їх переваги і недоліки.

Ключові слова: кримінологічна характеристика злочинів у банківській сфері, кримінологічний аналіз злочинів у банківській сфері, статистичний метод дослідження, метод безпосереднього опитування.

Аннотация: в статье рассмотрена проблема определения круга элементов, составляющих криминологическую характеристику преступлений в банковской сфере. Представлено и аргументировано авторское определение термина «криминологическая характеристика преступлений в банковской сфере». Определено соотношение понятий «криминологическая характеристика» и «криминологический анализ». Рассмотрены основные методы криминологического анализа преступности в банковской сфере. Исследованы их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: криминологическая характеристика преступлений в банковской сфере, криминологический анализ преступлений в банковской сфере, статистический метод исследования, метод непосредственного опроса.

Annotation: the article considers the problem of determining the range of elements that make up the criminological characteristics of crimes in the banking sector. The author's definition of the term "criminological characteristics of crimes in the banking sphere" is presented and argued. The correlation between concepts "criminological characteristic" and "criminological analysis" is determined. Consider the main methods of criminological analysis of crime in the banking sector. Explored their advantages and disadvantages.

Key words: criminological characteristic of crimes in the banking sector, criminological analysis of crimes in the banking sector, statistical method of research, direct inquiry method.

Для ефективної протидії злочинності необхідно її познати і осмислити. Цей процес включає в себе оцінку і аналіз її стану та причин. Загальне уявлення про стан злочинності дає її кримінологічна характеристика. Аналіз юридичної літератури вказує на те, що на відміну від кримінального права і криміналістики, в кримінології немає

єдиного підходу до визначення як самого поняття «кримінологічна характеристика», так і до її змісту та обсягу. Між тим, визначення цього поняття та його елементів має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки в кримінологічній характеристиці відображається склад злочинності та її соціальний портрет [1, с. 193].

Проблему визначення та змісту поняття «кримінологічна характеристика» злочинів розглядало досить широке коло вчених кримінологів, зокрема І. М. Даньшин, А. Ф. Зеленський, А. П. Закалюка, М. Л. Давиденко, В. М. Попович, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, В. Е. Ємінов, В. Б. Ястребов та інші. В той же час, питання визначення поняття «кримінологічна характеристика злочинів у банківській сфері» та його зміст вивчали небагато дослідників, які до того ж так і не спромоглися знайти порозуміння в цьому питанні. Тому звернення до цієї проблеми залишається достатньо актуальним.

Метою статі є спроба надати відповіді на питання про те, що утворює зміст визначення поняття «кримінологічна характеристика» та визначити елементи, що входять до складу такої характеристики; дослідити співвідношення понять «кримінологічна характеристика» і «кримінологічний аналіз»; визначити особливості основних методів кримінологічного аналізу злочинності у банківській сфері.

Термін «кримінологічна характеристика», як було зазначено, не має єдиного визначення, а тому, на цей час відсутнє розуміння кола елементів, які складають зміст цього поняття. Термін «кримінологічна характеристика» в кримінологічних дослідженнях з'явився не одразу. Так, видатний кримінолог Н. Ф. Кузнецова у кримінологічному дослідженні «Злочин і злочинність» (1969) параграф про характеристику злочинів присвятила кримінально-правовій характеристиці, взявши за основу ступень суспільної важкості злочинів. Саме тому, авторка назвала цей параграф «Характеристика груп злочинів» уникнувши в назві слова «кримінологічна» [2, с. 144.]. Одним з перших до питання змісту цього поняття звернувся В. Б. Ястребов, який включає в поняття кримінологічної характеристики групи злочинів досить широке коло елементів, таких як місце в загальній сукупності злочинів, зв'язки з іншими видами злочинів, основні тенденції розвитку тощо; особливості, що мають значення для розуміння детермінант злочинних проявів (властивості, що передбачають відповідні особливості особистості тих, хто вчиняє злочини, криміногенні ситуації, характер взаємодії особистості і ситуації, обставини вчинення злочинів; особливості, що мають значення для організації попереджувальної роботи (характер зв'язків між елементами комплексу ознак, специфічних для тих або інших категорій злочинів, вплив діяльності правоохоронних та інших державних органів, громадських організацій на протиправну поведінку [3, с. 16]. У це визначення змісту кримінологічної характеристики автор включив практично усі елементи об'єкту кримінології. З таким розширеним змістом характеристики злочинності згодні не усі дослідники. Так, І. М. Даньшин вважав, що кримінологічна характеристика злочинів включає в себе сукупність статистично значущих показників про злочинність (злочини) і особистість злочинців. А причини і умови вчинення злочинів, заходи попередження, на його думку, виходять за межі кримінологічної характеристики [7, с. 36.]. Таку ж думку висловлювали і інші українські вчені О. Г. Кальман [6, с. 48.] і А. Ф. Зелінський [8, с. 164.]. Ще далі у напрямку звуження кола об'єктів кримінологічної характеристики пішов М. І. Фіалка, який вважає що в її межах немає жодної потреби розглядати не тільки детермінанти злочинності та систему протидії злочинності, але і особистість злочинця [4, с. 241].

Розглядаючи питання змісту терміну «кримінологічна характеристика» більшість дослідників починає з дослідження семантики слова «характеристика». Наприклад, М. І. Фіалка, посилаючись на толковий словник вказує, що слово характеристика походить від грецької «charakter», що у перекладі означає «риса, особливість», тобто характеристика – це опис, визначення відмінних (тобто специфічних) рис якостей чого-небудь (у цьому випадку злочинів) [4, с. 238], таке ж визначення дає і О. Г. Кальман [5, с. 49]. Однак це не повне визначення слова «характеристика». Так Словник української мови (Академічний тлумачний словник), крім наведеного вище визначення вказує, що це слово означає опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь, а також і показники якості, стану та ін. [6]. Без сумніву, таке визначення точніше розкриває зміст визначення саме «кримінологічної характеристики», тому що головне завдання кримінологічної характеристики як раз і полягає в відображенні якісних і кількісних показників явища злочинності, дослідження його стану та динаміки тощо. Враховуючи наведене вважаємо можливим запропонувати визначення терміну «кримінологічна характеристика» як визначення істотних характерних особливостей та ознак злочинності через опис її стану, що включає кількісні та якісні показники злочинності, структуру, динаміку, рівень латентності та інші дані про злочинність як соціальне явище.

Отже, підсумовуючи зроблений аналіз, можемо наголосити, що кримінологічна характеристика є окремим дослідженням, що проводиться з метою розробки та реалізації заходів протидії злочинності. Якщо розглядати протидію злочинності як цілісну систему, то кримінологічна характеристика є однією з її складових частин, а іншими: кримінологічна характеристика особистості злочинця і розробка та реалізація заходів протидії злочинності.

Кримінологічна характеристика злочинів передбачає вивчення (аналіз) джерел кримінологічної інформації – офіційні звіти Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури України, Верховного Суду України, Державної служби статистики, матеріалів кримінальних справ, інших офіційних документів, що містять відомості про злочини. І тут виникає питання про співвідношення понять «кримінологічна характеристика» і «кримінологічний аналіз» злочинів. Ми поділяємо думку М. Л. Давиденко, який вважає, що ці поняття тісно взаємозалежні, однак повної тотожності не мають [1, с. 195].

Розглядаючи визначення терміну «аналіз» А. П. Закалюк вважає, що він є синонімом терміну «дослідження», яке спрямовується на з'ясування дійсного стану, закономірностей та якостей об'єкта. Таким чином, на його думку, кримінологічний аналіз – це дослідження інформації щодо об'єктів, які становлять предмет кримінології, та інших об'єктів, з метою визначення їх кримінологічного змісту та значення [9, с. 55]. Або іншими словами кримінологічний аналіз – це метод наукового пізнання явища, результат застосування якого є основою кримінологічної характеристики [10, с. 3].

Здійснюючи аналіз злочинності в банківській сфері, перш за все, необхідно розробити певні операційні інструменти, які утворюють технології дослідження. Такими технологіями є методики дослідження, що складається з окремих методів дослідження. А. П. Закалюк усі методи наукового пізнання в кримінології поділяє на чотири основних частини: 1) методи, що безпосередньо впливають із філософського діалектичного методу як загального методу пізнання; 2) загальнонаукові методи, якими користується будь-яка наука, вони є складовою і продуктом розвитку теорії наукового пізнання; 3) методи інших наук, що використовуються однією наукою при пізнанні у своїх цілях об'єктів, які належать до предмета інших наук, але частково, у певному ракурсі є предметом пізнання й цієї науки; 4) методи певної науки, які є результатом і частиною розвитку її власної теорії (теорій) [11, с. 99]. Але такий підхід розділяють не усі дослідники. Група методів, що виділена автором у першій частині, а саме методи, що безпосередньо впливають із філософського діалектичного методу, більшість науковців відносять до методології кримінологічного пізнання [12, с. 14]. Стосовно четвертої групи необхідно вказати, що серед багатьох дослідників існує думка, що кримінологія не має власних методів пізнання, а використовує методи інших галузей науки, тому немає підстав щодо виділення до окремої групи кримінологічних методів. А. П. Закалюк так і не зміг навести приклад жодного кримінологічного методу.

Виходячи з наведеного вважаємо можливим зробити структурний поділ методів кримінологічного аналізу злочинів у банківській сфері на дві групи: 1) загальнонаукові методи; 2) спеціальні методи.

Загальнонаукові методи можна поділити на теоретичні та емпіричні. До перших відносяться: синтез, аналіз, абстрагування, сходження від абстрактного до конкретного, логічний метод, порівняльний метод, метод історизму, системно-структурний метод. До емпіричних методів слід відносити: метод спостереження, метод експерименту тощо. До спеціальних методів відносять методи окремих наук, таких як: соціологічні методи (опитування, вивчення документів тощо); психологічні (тестування, біографічний, патопсихологічний тощо); статистичні методи та інші.

Залишаючи за межами цього дослідження загальнонаукові методи розглянемо деякі особливості застосування спеціальних методів дослідження злочинності у банківській сфері. Аналіз дисертаційних досліджень та наукових публікацій, присвячених проблемам протидії злочинності у банківській сфері вказує, що найбільш поширеним є статистичний метод. Більшість наукових досліджень традиційно починається зі стадії статистичного спостереження шляхом аналізу офіційної звітності щодо реєстрації злочинів у банківській сфері, та даних щодо осіб, які їх вчинили. Наступна стадія – зведення, групування та системне узагальнення. Заключна стадія досліджень – розробка кримінологічної характеристики шляхом обробки, узагальнення та аналізу отриманої інформації.

Кожна зі вказаних стадій дослідження підпорядкована головної меті – встановленню закономірностей шляхом виявлення фактів, що найчастіше трапляються. Основною процедурою, що застосовується на стадії первинної обробки інформації, є зведення інформації до єдиних параметрів. Наприклад, інформація щодо освіти, соціального положення або наявності минулої судимості злочинців. Для встановлення певної закономірності недостатньо застосувати прості форми зведення без порівняння одних груп даних з іншими. У межах дослідження злочинності у банківській сфері науковий і практичний інтерес має, наприклад, дослідження їх розподілу за способом скоєння злочину і кількістю співучасників, або за способом скоєння і посадою, що займає злочинець у банківській установі. Не менш корисною може виявитися інформація про кількість скоєних злочинів і рівень доходів від злочинної діяльності.

У науковій літературі використовується декілька способів упорядкованого представлення статистичних даних, це: таблиці, графіки, індекси та їх різновиди. Статистична таблиця – це форма зведення у систему числових даних про об'єкт спостереження. Застосування таблиць у кримінологічному дослідженні злочинів у банківській сфері дозволяє вирішувати багато завдань, наприклад, вивчення зміни кількісних даних у часі, структури злочинів, взаємозв'язків окремих груп злочинів та інших суспільних явищ.

Статистичні таблиці виконують роль універсального засобу узагальнення та аналізу статистичної інформації про злочини та осіб, які вчинили злочини. Розрізняються прості, груповані та комбіновані таблиці. Прості таблиці містять перелік окремих одиниць, що входять до складу сукупності злочинів у банківській сфері. У групових таблицях цифрова інформація в розрізі окремих складових частин досліджуваної сукупності даних об'єднується в певні групи відповідно до обраних ознак. Комбіновані таблиці містять окремі групи і підгрупи, на які поділяються показники, що характеризують досліджувану групу злочинів. При цьому, такий підрозділ здійснюється не за однією, а за декількома ознаками, в групових таблицях здійснюється просте угруповання показників, а в комбінованих – комбіноване угруповання.

Для наочного подання інформації, що підлягає аналізу, використовується графік, як умовна знакова модель, через яку числові значення показників злочинності та осіб, що вчинили злочини, переводять у наочну форму.

Важливим інструментом, що застосовується у кримінологічних дослідженнях, у тому числі злочинності у банківській сфері, є індекс (коефіцієнт), який дає змогу порівнювати такі величини, які не можуть бути безпосередньо зіставлені в однакових показниках. Наприклад, за допомогою коефіцієнтів співвідносять кількість вчинених злочинів з умовним числом населення (10 тис., 100 тис.), що має назву коефіцієнт злочинності, або співвідношення кількості осіб, що вчинили злочини з групою населення, що за віком підлягає кримінальній відповідальності – коефіцієнт злочинної активності. Для цілей дослідження злочинності в банківській сфері корисним є не тільки порівняння характеристик злочинності на різних територіях та у різні відрізки часу, але й визначення співвідношення кількості осіб, які вчинили злочини, з їх доходами, що може дати можливість встановити індекс майнової залежності злочинів.

Наряду зі статистичними методами, ефективним засобом дослідження злочинності в банківській сфері є метод безпосереднього опитування. Безпосереднє опитування представляє собою комплекс тактичних прийомів, що забезпечують отримання інформації під час вербального спілкування. Безпосереднє опитування допомагає вирішити багато кримінологічних завдань. Крім збору інформації, яка необхідна для розробки кримінологічної

характеристики, опитування дає можливість зібрати багато корисного матеріалу для вивчення особистості злочинця, причин злочинності та інформацію, що необхідна для удосконалення засобів протидії злочинності.

Безпосереднє опитування поділяють на вільне і стандартизоване. Вільне безпосереднє опитування проводиться особисто дослідником за певною програмою, без деталізації та формулювання питань. Стандартизоване опитування проводиться в межах заздалегідь розробленого плану за строго визначеним колом питань.

Метод безпосереднього опитування під час дослідження злочинності в банківській сфері може застосовуватися на різних етапах дослідницької діяльності. На початковому етапі дослідження цей метод може бути використаний для вибору напрямку, коли немає достатньої кількості даних про стан об'єкта дослідження, не сформовані гіпотези, отже ще не достатньо визначена сама проблема. Метод безпосереднього опитування також дозволяє визначити коло методів, що можуть бути використані для збору інформації.

За допомогою методу безпосереднього опитування дослідник може дослідити особистість злочинця, його морально-психологічну характеристику, конкретну життєву ситуацію, проаналізувати причини і умови, що вплинули на формування особистості злочинця. Цей метод дає позитивні результати під час виявлення причин скоєння злочинів у банківській сфері, дослідження умов, що сприяли скоєнню злочинів, допомагає виявити організаційні та законодавчі детермінанти тощо.

Визначаючи, що метод безпосереднього опитування є доволі ефективним засобом отримання інформації, необхідно відмітити ряд недоліків застосування такого методу. Більшістю дослідників відмічається, що метод безпосереднього опитування достатньо важкий за методикою проведення, потребує великих затрат і зусиль, тому кримінологи використовують цей метод при невеликому числі одиниць спостереження. Вільні опитування на відміну від стандартизованих не можуть бути доручені стороннім особам, крім членів дослідницької групи, що звужує кількість досліджуваних об'єктів.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що зміст кримінологічної характеристики злочинів у банківській сфері складають дані про стан, структуру, динаміку, латентність, географію поширення та інші кількісні та якісні показники злочинної діяльності. Кримінологічна характеристика злочинів передбачає вивчення (аналіз) джерел кримінологічної інформації.

Кримінологічна характеристика і кримінологічний аналіз є поняття тісно взаємозалежні, однак не тотожні. Вважаємо за доцільне зробити структурний поділ методів кримінологічного аналізу злочинів у банківській сфері на дві групи: 1) загальнонаукові методи; 2) спеціальні методи.

Загальнонаукові методи можна поділити на теоретичні та емпіричні. До перших відносяться: синтез, аналіз, абстрагування, сходження від абстрактного до конкретного, логічний метод, порівняльний метод, метод історизму, системно-структурний метод. До емпіричних методів слід відносити: метод спостереження, метод експерименту тощо.

До спеціальних методів відносять методи окремих наук, таких як: соціологічні методи (опитування, вивчення документів тощо); психологічні (тестування, біографічний, патопсихологічний тощо); статистичний метод.

Найбільш поширеним методом дослідження в банківській сфері є статистичний метод. Найбільш ефективним, але й найменш застосовуваний у практиці наукових досліджень, є метод безпосереднього опитування. Ефективність цього методу обумовлена можливістю більш глибокого виявлення інтересів і проблем опитуваного, можливістю ставити контрольні, деталізуючі і уточнюючі питання, міняти їх характер, спонукати особу, яку опитують до висловлювання суджень. Дослідник створивши необхідний психологічний настрій, може отримати як вербальну інформацію, так і спостерігати емоційну реакцію особи, яку опитують.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давиденко М. Л. Поняття і значення кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних із порушенням порядку заняття господарською і банківською діяльністю / М. Л. Давиденко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Збірник наукових статей. – 2002. – № 2. – С. 192–196.
2. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность / Н. Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во Мос. ун-та, 1969. – С. 232.
3. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1982. – Вып. 37. – С. 16 – 21.
4. Фіалка М. І. До проблеми визначення змісту терміна «кримінологічна характеристика злочинності // Вісник Кримінологічної Асоціації України. – Харків: ХНУВС, 2015. – № 1 (9). – 336 с.
5. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: монографія. – Харків, Гімназія, 2003. – 352 с.
6. Словник української мови. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/kharakterystyka>
7. Предупреждение хищений государственной собственности и общественного имущества / Под. ред. проф. И.Н. Данышина. – Х.: Вища шк., Изд. при ХГУ, 1988. – 178 с.
8. Зелинский А. Ф. Криминология (курс лекций) / А. Ф. Зелинский – Х.: Прапор, 1996. – 260 с.
9. Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика: У 3-х кн. Кн. 3: Практична кримінологія. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 320 с.
10. Методика анализа преступности: методическое пособие. / Под. ред. зам. Генерального прокурора СССР О. В. Сороки. – М.: Всесоюз. институт по изуч. причин и разработки мер предупр. прест-ти, 1986. – 117 с.
11. Закалюк А. П. Курс сучасної кримінології: теорія і практика: У 3-х кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 424 с.
12. Давиденко Л. М. Криминология: Общая часть. Курс лекций / Давыденко Л. М., Давыденко М. Л., Трубников В. М., Новикова Л. В. – Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2010. – 112 с.